

تماس‌های شبکه‌ای و تجربه عشق سیال: مطالعه کیفی دانشجویان دختر دانشگاه گیلان

محمد امین کنعانی^۱

حمیده محمدزاده^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۲/۲

چکیده

به دنبال گسترش نفوذ اینترنت، تعاملات اجتماعی بین دو جنس به ویژه در فضای مجازی ابعاد جدیدی به خود گرفته‌اند. این تعاملات ویژگی‌های خاصی داشته و پیامدهایی برای کاربران اینترنت در زمینه دوستی‌ها به دنبال داشته است. هدف پژوهش حاضر بررسی ویژگی‌ها و پیامدهای روابط بین دو جنس در فضای مجازی با استفاده از نظریه‌ی عشق سیال زیگمونت باومن است. سؤال اصلی پژوهش این است که در روابط و دوستی‌های اینترنتی دانشجویان، کدام یک از ویژگی‌ها و پیامدهای تماس‌های شبکه‌ای نمود بیشتری دارد؟ این پژوهش با رویکرد کیفی و به شیوه «بحث گروهی متمرکز» در بین دانشجویان دختر دانشگاه گیلان انجام گرفت. نتایج نشان می‌دهد که رقیق بودن، سادگی و گمنامی در تماس‌های شبکه‌ای و همچنین آزادی که در فضای مجازی به دست می‌آورند باعث گرایش بیش از اندازه جوانان به اینترنت و دوستی‌های اینترنتی شده است. آن‌ها در عین آگاهی از پیامدهای منفی این تماس‌ها، مانند عدم اعتماد و عدم تعهد و ناپایداری این نوع روابط، اغلب نگرش مثبتی به روابط و دوستی‌های اینترنتی داشتند و حتی تمایل به ازدواج از طریق این رابطه‌ها نیز در بین آن‌ها دیده می‌شود.

واژگان کلیدی: روابط اینترنتی، عشق سیال، تماس‌های شبکه‌ای، بحث گروهی متمرکز.

۱. استادیار جامعه‌شناسی، عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان، (نویسنده مسئول) kanani@guilan.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه گیلان و مدرس دانشگاه پیام‌نور

mohammadzadehhamideh@yahoo.com

بیان مسئله

در طی سال‌های اخیر، همه جوامع به درجات متفاوتی با ظهور و گسترش رسانه‌های مجازی مواجه شده‌اند. پدیدار شدن مفاهیمی مانند جهانی شدن^۱، اجتماع مجازی^۲، جامعه اطلاعاتی^۳، جامعه شبکه‌ای^۴ و فضای سایبر^۵ بر این واقعیت دلالت دارد که تکنولوژی‌های ارتباطی، صورت‌بندی تازه‌ای از حیات اجتماعی را پدید آورده‌اند (نجفی، ۱۳۸۳: ۱۶) و جامعه ایران نیز از این تحولات بی‌بهره نبوده است. امروزه در ایران استفاده همگانی از رسانه‌های مجازی و به خصوص اینترنت به یک واقعیت انکارناپذیر تبدیل شده است. بر اساس آمار سایت جهانی اینترنت در ژوئن ۲۰۱۴ میلادی، ۴۵ میلیون کاربر اینترنتی در ایران وجود داشتند که بیش از ۴۰ درصد کل کاربران اینترنت در خاورمیانه و ۱/۶ درصد از کل کاربران جهان را به خود اختصاص داده است. این در حالیست که در همین سال ایران ۳۴ درصد جمعیت خاورمیانه و ۱/۱۲ درصد کل جمعیت دنیا را تشکیل می‌داد. همچنین در دسامبر ۲۰۱۳ میلادی، ایران از بین ۲۰ کشوری که بیشترین کاربران اینترنتی را دارند در رده سیزدهم قرار گرفته است (آمار جهانی اینترنت^۶ ۲۰۱۵).

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۱۶

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

نکته درخور توجه این است که «برخلاف این که ایرانی‌ها در طول تاریخ نسبت به ورود مصنوعات غربی مقاومت نشان داده‌اند، اما در برابر تکنولوژی‌های ارتباطی جدید مقاومت خاصی ابراز نکردند. شاید سرعت تغییر این تکنولوژی‌ها به اندازه‌ای بود که مجال تردید و چند و چون را از مردم گرفته است. شاید هم این سازگاری، نشانه آمادگی مردم برای قبول [ویژگی‌ها و پیامدهای] محصولات مدرن باشد» (فاضلی، ۱۳۸۵: ۳۴).

از جمله پیامدهای ورود تکنولوژی‌های ارتباطی جدید بر حیات اجتماعی معاصر، تغییر شکل نوع و نحوه ارتباطات بین دو جنس و یا به قول آنتونی گیدنز^۷ (۱۹۹۲) «دگردیسی صمیمیت»^۸ بین آن‌ها، بوده است. امروزه در سایه تحولات شگفت‌انگیز تکنولوژی‌های رسانه‌ای و به ویژه اینترنت، شاهد شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات بین دختران و پسران

1. globalization
2. virtual community
3. information society
4. network society
5. cyber space
6. internet world statistics
7. Anthony Giddens
8. transformation of intimacy

و به ویژه رابطه‌های پیش از ازدواج هستیم که با شکل‌های سنتی این رابطه‌ها تفاوت‌هایی اساسی دارند. گسترش اینترنت همراه با تغییر ارزش‌ها، نگرش‌ها و کنش‌های افراد در روابط بین فردی، سبک‌های متفاوتی از آشنایی و دوستی بین دو جنس را رقم زده و مرزبندی‌های سنتی و مدرن رایج در جامعه را درهم شکسته است. این نوع آشنایی‌ها و رابطه‌ها را جامعه‌شناس لهستانی زیگمونت باومن^۱ (۲۰۰۳) تماس‌های شبکه‌ای^۲ نامیده است.

تماس شبکه‌ای در فضای مجازی موضوع جدیدی است که به سرعت در حال گسترش است، نوعی تعامل در شبکه اینترنت شکل گرفته که در آن دختران و پسران می‌توانند به طور هم‌زمان و نامحدود، فارغ از مکان، از طریق ای‌میل، یا اتاق‌های گفت‌وگوی مجازی و... به تعامل مجازی با یکدیگر پردازند. دو نفری که با یکدیگر تماس گرفته‌اند، در صورتی که دریابند وجه مشترکی بین آن‌ها وجود دارد، تلاش می‌کنند این جنبه مشترک را تقویت کنند. به مرور زمان این رابطه ممکن است به گفت‌وگوهای تلفنی، مبادله عکس و اطلاعات و سرانجام ملاقات‌های واقعی بیانجامد (والاس، ۱۳۸۲: ۲۴۸).

اما این سکه روی دیگری نیز دارد، باومن سعی کرده است که روی دیگر این سکه را از طریق بررسی ویژگی‌ها و پیامدهای این گونه رابطه‌ها نشان دهد. از نظر باومن (۲۰۰۳) عدم قطعیت، سیال بودن و مصرفی شدن به شدت ناامنی این روابط را تحت تأثیر قرار داده‌اند. او در کتاب «عشق سیال»^۳ در پی توضیح، ثبت و درک ناپایداری^۴ خارق‌العاده پیوندهای انسانی، احساس ناامنی حاصل از این ناپایداری‌ها و امیال متضاد ناشی از احساس مبنی بر تحکیم پیوندها و در عین حال سست نگه‌داشتن آن‌هاست (باومن، ۱۳۸۴: ۱۰). علاوه بر این، او مدعی است که روابط اینترنتی بین دو جنس، بسیار متفاوت از روابطی است که با واسطه سایر رسانه‌ها انجام می‌شوند و این روابط به دلیل ماهیت مجازی آن‌ها به شدت زندگی بشریت را تهدید می‌کنند. او نسبت به این که مفاهیم سنتی وفاداری و عشق واقعی تضعیف شده‌اند، ابراز نگرانی می‌کند. عدم امکان تماس جسمی در این محیط باعث می‌شود که برخی از افراد فکر کنند چنین روابطی بی‌اشکال است (منتظر قائم و شاه‌قاسمی، ۱۳۸۷: ۱۲۸). از نظر باومن «در رابطه بودن» یعنی مقدار زیادی دردسر، ولی از همه مهم‌تر

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۱۷

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

1. Zygmunt Bauman
2. networked connections
3. liquid love
4. frailty

یعنی عدم قطعیت و تردید دائمی. هرگز نمی‌توانید کاملاً و واقعاً مطمئن باشید که چه کاری باید انجام دهید، آیا کار درستی انجام داده‌اید، یا آیا آن را در زمان درستی انجام داده‌اید (باومن، ۱۳۸۴: ۳۷). بنابراین از نظر او، این تماس‌ها و روابط مجازی باعث خوشبختی زنان و مردان نمی‌شوند؛ یعنی افراد نسبت به روابط پیشین خوشبخت‌تر نمی‌شوند، زیرا اگرچه چیزی را به دست می‌آورند اما چیز دیگری را از دست می‌دهند (فرن^۱، ۲۰۰۶: ۳۲).

بنابراین، با گسترده‌تر شدن نفوذ اینترنت در ایران و افزایش کاربرد رسانه‌های اجتماعی از یک طرف و بروز تغییرات گسترده در ارتباطات و تعاملات بین فردی و به‌ویژه بین دو جنس و شکل‌گیری تماس‌های شبکه‌ای بین آن‌ها در چند دهه اخیر از طرف دیگر، می‌توان پرسید که جوانان ایرانی تا چه اندازه با ویژگی‌ها و پیامدهای مورد نظر باومن در مورد تماس‌های شبکه‌ای و به‌عبارت دیگر با مخاطرات و مشکلات این تماس‌ها آشنایی دارند؟ تا چه اندازه می‌توانند به ابزارهای تسهیل‌کننده تماس‌های مجازی اطمینان کنند و یا به دوستان شبکه‌ای خود اعتماد نمایند؟ کدامیک از ویژگی‌ها و یا پیامدهای تماس‌های شبکه‌ای جوانان را به‌سوی دوستی‌های اینترنتی می‌کشاند؟ به‌عبارت دیگر می‌توان پرسید که جوانان از طریق این تماس‌های شبکه‌ای چه چیزی به دست می‌آورند و چه چیزی را از دست می‌دهند؟ با توجه به این سؤالات، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی دیدگاه دانشجویان دختر نسبت به دوستی‌ها و رابطه‌های اینترنتی و یا همان تماس‌های شبکه‌ای و ویژگی‌ها و پیامدهای آن است.

مروری بر ادبیات پژوهش

به دنبال گسترش نفوذ اینترنت در ایران و افزایش تعاملات اجتماعی بین دو جنس از طریق تماس‌های برخط^۲، مطالعات مختلفی برای بررسی و ارزیابی نقش و اثرات اینترنت بر روی دوستی‌های برخط انجام گرفته است. برخی از این پژوهش‌ها مانند، میرزایی و برغمندی (۱۳۸۹)، برات دستجردی و عرفان (۱۳۹۱)، خواجه‌نوری و دل‌آور (۱۳۹۱)، به بررسی عوامل مؤثر بر دوستی‌های دو جنس پرداخته و در کنار سایر عوامل، مصرف اینترنت را نیز به‌عنوان یکی از

فصلنامه علمی-پژوهشی

۱۱۸

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

1. Fearn
2. Online

متغیرهای مستقل به کار گرفته‌اند. برخی از پژوهش‌ها مانند اصغری (۱۳۸۶)، ربیعی و شاه‌قاسمی (۱۳۸۷)، دل‌آور و احمدی (۱۳۹۱) و کنعانی، محمدزاده و محمدزاده (۱۳۹۳)، به بررسی رابطه بین میزان و نوع مصرف اینترنت و تعامل دوستانه بین دو جنس با نگرش نسبت به این نوع دوستی‌ها پرداخته‌اند. تعدادی از پژوهش‌ها مانند باستانی و آخوندیان (۱۳۸۸)، شکل‌گیری ارتباطات در سایت‌های همسریابی را مورد بررسی قرار داده‌اند. تعدادی نیز مانند دهقان و نیکبخش (۱۳۸۵) و عبداللهیان، زاهدی و شیخ‌انصاری (۱۳۹۲)، نحوه بازنمایی خود در محیط اینترنت و نقش ویژگی‌های اینترنت مانند گمنامی در بازنمایی خود را موضوع و هدف پژوهش خود قرار داده‌اند.

بنابراین می‌توان گفت که در زمینه ویژگی‌های اینترنت و پیامدهای تماس‌های شبکه‌ای در داخل کشور بررسی مستقلی به عمل نیامده است. هر چند که در برخی از پژوهش‌ها مانند اصغری (۱۳۸۶)، باستانی و آخوندیان (۱۳۸۸)، دهقان و نیکبخش (۱۳۸۵) و عبداللهیان، زاهدی و شیخ‌انصاری (۱۳۹۲) اشاره‌هایی به ویژگی‌های اینترنت و در برخی نیز مانند برات دستجردی و عرفان (۱۳۹۱)، ربیعی و شاه‌قاسمی (۱۳۸۷) و شاه‌قاسمی و همکاران (۲۰۱۵) اشاره‌هایی به پیامدهای ارتباطات اینترنتی بین دو جنس به عمل آمده که حاکی از اهمیت موضوع است.

به‌عنوان مثال، در زمینه ویژگی‌های اینترنت، اصغری (۱۳۸۶) در کنار سایر اهداف پژوهش خود به ویژگی‌های اینترنت در شکل‌گیری تعاملات اجتماعی می‌پردازد. از نظر او روابط معنی‌دار و عمیقی در اینترنت شکل می‌گیرد و معتقد است که این روابط از پایداری و دوام برخوردارند و به دلیل خاصیت ویژه اینترنت، یعنی عدم تأثیرگذاری عامل‌های تعیین‌کننده‌ای مانند ظاهر، نوع و برخورد و شخصیت، افراد تمایل بیشتری به برقراری رابطه در اینترنت دارند. در همین راستا، دهقان و نیکبخش (۱۳۹۱) نیز به آن دسته از ویژگی‌های اینترنت، به‌ویژه عدم حضور فیزیکی و گمنامی اشاره کرده که کمک می‌کنند تا کاربران نشانه‌های غیرکلامی و کلامی در ارتباطات رو در رو را به‌صورت متن درآورده و با رمزگذاری و رمزگشایی این پیام‌ها به تبادل ویژگی‌های شخصیتی و احساسات خود بپردازند و با بیان آنچه که در دنیای واقعی امکان بازگو کردنش را ندارند، زمینه برقراری ارتباط در محیط مجازی را برای شکل‌گیری روابط صمیمانه آماده می‌سازند. همچنین عبداللهیان، زاهدی و شیخ‌انصاری (۱۳۹۲) به ارزیابی و مقایسه چهار ویژگی شبکه‌های

فصلنامه علمی-پژوهشی

۱۱۹

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

اجتماعی مجازی یعنی ساختار، کنش‌های متقابل، گمنامی و بازنمایی «خود»، در چهار شبکه اجتماعی مجازی پرداخته‌اند. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که شیوه‌ی بازتاب «خود» تحت تأثیر ویژگی‌های ساختاری، گمنامی یا هنجارها در دنیای مجازی شکل می‌گیرد. تعدادی از پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور نیز سعی کرده‌اند که به پیامدهای رابطه‌های اینترنتی بپردازند. به‌عنوان مثال ربیعی و شاه‌قاسمی (۱۳۸۸) با اتخاذ رویکردی کیفی، مطالب مرتبط با دوستی‌های اینترنتی در وبلاگ‌های وبلاگ‌نویسان ایرانی را گردآوری و تحلیل کرده‌اند. طبق یافته‌های آن‌ها بیشتر وبلاگ‌نویسان جوان ایرانی (حدود ۶۲ درصد) نگرش منفی نسبت به دوستی‌های اینترنتی دارند. آن‌ها نگرش‌های منفی وبلاگ‌نویسان را به دو دسته تقسیم کرده‌اند: نگرش منفی به دلیل پیامدها و نگرش منفی به دلیل فریب‌آمیز بودن. برخی از وبلاگ‌نویسان (حدود ۱۵ درصد) نگرش خنثی (نه بد، نه خوب) و برخی نیز (حدود ۲۳ درصد) نگرش مثبت (بر اساس تعاریف شخصی و خوشایند) به روابط و دوستی‌های اینترنتی داشته‌اند. این پژوهشگران در طبقه‌بندی داده‌ها، مطالب وبلاگ‌ها را بر اساس «زبان» مطلب واجد نگرش مثبت، منفی یا خنثی دانسته‌اند. در مقاله دیگری شاه‌قاسمی^۱ و همکاران (۲۰۱۵) به بررسی عشق سیال در ایران با یک رویکرد ترکیبی می‌پردازند. در بخش تحلیل کیفی این مقاله نیز آن‌ها به مانند ربیعی و شاه‌قاسمی (۱۳۸۸) و بر اساس همان طبقه‌بندی - نگرش منفی، خنثی و مثبت نسبت به این گونه رابطه‌ها - نگرش نسبت به رابطه‌ها را مورد تحلیل قرار داده‌اند. در همین راستا، برات دستجردی و عرفان (۱۳۹۱) در کنار پرداختن به سایر اهداف اصلی خود، مواردی را به‌عنوان آسیب‌شناسی ازدواج اینترنتی و به‌عبارت دیگر پیامدهای منفی ارتباطات اینترنتی نقل می‌کنند. آن‌ها با استفاده از مفاهیمی مانند «آشنایی‌های بی‌سرانجام»، «عواقب دردرساز»، «فضای نامطمئن مجازی» و بسیاری از عبارات و مفاهیم دیگر به پیامدهای این گونه ازدواج‌ها اشاره می‌کنند.

تحقیقات خارجی در زمینه رابطه‌ها و دوستی‌های اینترنتی سابقه طولانی‌تری دارد. به‌عنوان مثال هنری ویرینگ^۲ و براکت^۳ (۲۰۰۸)، ویرینگ (۲۰۰۶) به بررسی اثرات روند جهانی شدن و ظهور اشکال جدیدی از ابزار ارتباطی و ویژگی‌های آن‌ها در شکل‌گیری

1. Shahghasemi
2. Waring
3. Barraket

نوع جدیدی از دوستی ها و روابط (روابط اینترنتی) پرداخته اند. آن ها نشان می دهند که به واسطه ویژگی های خاص این تکنولوژی ها تغییرات خاصی در ماهیت صمیمیت و دوستی نزدیک در حوزه جهانی به وجود آمده است. آن ها در مقالات خود دیدگاه های انتقادی باومن نسبت به طرفداران تعاملات شبکه ای به عنوان ساختار ساخت دهنده مانند کاستلز^۱ (۱۹۹۶)، را مورد استفاده قرار داده و چگونگی بازگویی جنبه های انتقادی نظریه باومن در سخنان پاسخ گویان را مورد بحث قرار می دهند. ویتی^۲ (۲۰۰۸) نشان می دهد که فقدان ویژگی های سنتی در اینترنت و وجود ویژگی های خاص در این تکنولوژی، از عوامل شکل گیری رابطه های بسیار شخصی و صمیمی است. سزار^۳ و همکاران (۲۰۱۱) به بررسی ویژگی عدم اعتماد و پیامد ناامنی در اینترنت اقدام می کند. او نشان می دهد که تنها ۶ درصد از کاربران به آن چه که در روابط برخط رد و بدل می شد، اعتماد داشتند و ۵۸ درصد از کاربران معتقدند که ملاقات دوست مجازی در جهان واقعی ناامن است. روزنفلد^۴ و همکاران (۲۰۱۲) دلایل گسترش دوستی ها و روابط اینترنتی و حتی ازدواج اینترنتی در بین نوجوانان و جوانان آمریکایی را ویژگی های مرتبط با دسترسی آسان و ۲۴ ساعته به اینترنت در خانه می دانند.

در جمع بندی پیشینه های تحقیق می توان به این نکته اشاره کرد، علی رغم این که تحقیقات زیادی در مورد اینترنت در ایران صورت گرفته است، اما متأسفانه به ویژگی های روابط اینترنتی و پیامدها و اثرات این موضوع کمتر پرداخته شده است. در همین مطالعات اندک داخلی نیز ویژگی ها را در ارتباط با پیامدهای آن ها در روابط دوستی اینترنتی مورد لحاظ قرار نداده اند. در مقابل مطالعات فراوانی در خارج از کشور درباره ویژگی ها و پیامدهای روابط اینترنتی شده است. یافته های این مطالعات نشان داده اند که این روابط و تماس ها تغییر و تحولات فراوانی را در ماهیت دوستی های بین دو جنس به وجود آورده اند. بر اساس این یافته ها، محققین اغلب بر این باورند که دسترسی آسان و مداوم به این تکنولوژی و به قول باومن سادگی برقراری و قطع ارتباط باعث تغییر و تحول در ماهیت دوستی ها و صمیمیت در فضای مجازی شده است.

1. Castells
2. Whitty
3. Cesar
4. Rosenfeld

زمینه نظری

اصطلاح تماس‌های شبکه‌ای را زیگمونت باومن (۲۰۰۳) برای توصیف تغییرات ایجاد شده در روابط بین دو جنس در فضای مجازی سیال مدرن به کار برده است. پیش از آن، باومن (۲۰۰۰: ۴) اصطلاح «مدرنیته سیال»^۱ را برای توصیف جهان به‌عنوان شکل در حال تغییر دائمی به کار برده بود. از نظر او مدرنیته در دو مرحله باعث ایجاد این تغییرات شده است که مرحله اول را مدرنیته جامد^۲ و مرحله دوم را مدرنیته سیال می‌نامد. اگرچه ویژگی دائمی مدرنیته از همان ابتدا «ذوب کردن جامدات» بوده است (باومن، ۲۰۰۰: ۶)، ولی مرحله اول مدرنیته با ذوب کردن جامدات باقیمانده از جامعه سنتی، عرصه را برای تاخت و تاز و تسلط عقلانیت ابزاری^۳ (آن‌گونه که ماکس وبر می‌گوید) و نقش تعیین‌کننده اقتصاد (آن‌گونه که مارکس برشمرده است) باز گذاشته بود. در نتیجه اقتصاد به‌طور پیشرونده‌ای از حصارهای سیاسی، اخلاقی و فرهنگی سنتی رها شده و نظم جدیدی جایگزین گردید. این نظم جدید «جامد» تر از نظمی بود که جایگزینش شده بود، زیرا نسبت به چالش‌های ناشی از کنش غیراقتصادی ایمن‌تر بود. «جامداتی که نوبت آن‌ها در زمان حاضر، زمان مدرنیته سیال، برای انداخته شدن در دیگ ذوب جامدات فرا رسیده است، پیوندهایی هستند که انتخاب‌های فردی در پروژه‌ها و کنش‌های جمعی - الگوهای ارتباطات و هماهنگی بین سیاست‌های زندگی که به‌طور فردی هدایت می‌شوند از یک طرف و کنش‌های سیاسی اجتماعات انسانی از طرف دیگر را در هم درگیر می‌کنند» (باومن، ۲۰۰۰: ۴، ۶). اکنون ما در حال حرکت از عصر «گروه‌های مرجع»^۴ از پیش تعیین شده به سوی عصر جدید «مقایسه جهانی»^۵ هستیم. عصری که در آن تمامی ترکیب‌ها، شکل‌ها و الگوها به‌داخل ظرف ذوب جامدات ریخته شده‌اند تا در قالب و طرح جدیدی در انداخته شوند. ولی این الگوها نیز نمی‌توانند مانند سیالات دیگر شکل خود را برای مدت طولانی حفظ کنند و شکل دادن به آن‌ها آسان‌تر از حفظ شکل آن‌ها است. حفظ شکل سیالات نیازمند توجه بسیار، مراقبت ثابت و تلاش دائمی است. مسئولیت شکست در این تلاش‌ها، در درجه اول بر دوش خود فرد میفتد (همان: ۸-۷). از

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۲۲

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

1. liquid modernity
2. solid modernity
3. instrumental rationality
4. reference group
5. universal comparison

نظر باومن مدرنیته سیال وضعیت اجتماعی و فرهنگی جهان معاصر است، که ما از آن دوسوگرایی، دگرگونی اجتماعی و انعطاف‌پذیری نهادی را به ارث برده‌ایم (بیلهرز^۱، ۲۰۰۱: ۳۳۹؛ بین‌کلی^۲، ۲۰۰۸: ۶۰۲).

طبق نظریه باومن، فاصله مدرنیته جامد و سیال، مجموعه بی‌سابقه و جدیدی را برای فعالیت‌های مربوط به زندگی فردی خلق کرده است، این مجموعه باعث شده است افراد با چالش‌هایی روبه‌رو شوند که پیش‌تر با آن مواجه نبوده‌اند. اشکال اجتماعی و مؤسسات گوناگون توانایی زیادی برای ثابت نگه‌داشتن قالب‌ها و چارچوب‌های فعالیت انسانی و طرح‌های طولانی و بلندمدت زندگی را ندارند و نمی‌توانند در این زمینه هم موفق باشند. بنابراین افراد مجبور به یافتن مسیرهای دیگری برای سازمان دادن به زندگی‌شان هستند و در این مسیر یک‌سری پروژه‌های کوتاه مدت و ناتمام را به‌همدیگر تائیده، روی هم قرار می‌دهند. این پروژه‌های به‌هم تائیده منجر به رشته محکم و متصلی نخواهد شد که به کمک آن، مفاهیمی چون انتقال و پیشرفت به‌صورت هدفمند مورد استفاده قرار بگیرد. چنین زندگی‌ها و فعالیت‌های منفک شده و جدا از هم نیازمند افرادی است که انعطاف‌پذیرند و می‌توانند خودشان را تطبیق دهند و به‌صورت مداوم آماده و متمایل به تغییر تاکتیک با همان اطلاعات کوتاه باشند و به تعهدات و وفاداری‌ها بدون هیچ‌گونه اظهار تأسف بی‌تفاوت باشند و همچنین طبق توانایی‌های موجود به‌دنبال فرصت‌ها باشند. در مدرنیته سیال، افراد باید تحت شرایط عدم اطمینان رفتار کنند و حساب سود و زیان کردارهای خود را داشته باشند (بیلهرز، ۲۰۰۱: ۳۳۹). هویت دیگر در مدرنیته سیال، پروژه ثبات، نظم تحمیلی یا وابستگی‌های گروهی مشترک نیست و در احساس تعلق و آسودگی عواطف پایدار یا مکان یا اجتماع ملی جایی ندارد و به امری دائماً تغییرپذیر و سازگار با وضعیت پایدار بی‌قراری و آشفتگی تبدیل می‌شود (باومن، ۲۰۰۵: ۱۲۸). در مدرنیته سیال پیوندهای اجتماعی ضعیف و سطوح بالای تحرک فردی الگوهای جدیدی از آگاهی از هویت را ایجاد می‌کند که بر مبنای منطق به حداقل رسانیدن تعهدات نهادی، انعطاف‌پذیری مسئولیت بین فردی و پذیرفتن یک وضعیت پایدار تجزیه اجتماعی قرار دارد (بین‌کلی، ۲۰۰۸: ۶۰۲).

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۲۳

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

1. Beilharz
2. Binkley

باومن بر مبنای دیدگاه خود در مورد «مدرنیته سیال» (۲۰۰۰)، پنج کتاب دیگر در مورد پدیده‌های اجتماعی با پسوند سیال با نام‌های «عشق سیال» (۲۰۰۳)، «اجتماعی بودگی سیال» (۲۰۰۴)، «زندگی سیال»^۱ (۲۰۰۵)، «ترس سیال»^۲ (۲۰۰۶) و «زمان‌های سیال»^۳ (۲۰۰۷) نوشته است. او در آثار خود به‌ویژه در «عشق سیال» و «زندگی سیال» به بررسی روابط افراد در دنیای مدرن واقعی و تماس‌های شبکه‌ای در دنیای مدرن مجازی پرداخته است. اگرچه محور یا قهرمان اصلی مباحث او در این آثار «رابطه»^۴ انسان‌ها در دنیای واقعی است ولی به رابطه انسان‌ها در دنیای مجازی نیز توجه خاصی نشان داده و ویژگی‌هایی را برای آن‌ها مطرح کرده و پیامدهایی را برای آن‌ها برشمرده است.

مهم‌ترین ویژگی‌های ارتباط‌های شبکه‌ای که از نظر باومن (۱۳۸۴: ۱۶ و ۱۵) بر اساس آن‌ها افراد به‌جای برقراری رابطه‌های واقعی تمایل به این‌گونه ارتباط‌ها پیدا می‌کنند عبارتند از: سادگی برقراری و قطع روابط مجازی، رقیق بودن آن، گمنامی و ناشناس بودن، و نهایتاً معاینه دائمی وجود یا عدم وجود رابطه. باومن با توجه به این ویژگی‌ها، می‌نویسد: مردم به جای «روابط»^۵ از «ارتباط‌ها»^۶ و ایجاد ارتباط^۷ و ارتباط داشتن^۸ و به جای «شریک زندگی»^۹ از «شبکه‌ها»^{۱۰} حرف می‌زنند.

رقیق بودن رابطه‌ها: باومن بر این عقیده است که رقیق بودن، ویژگی بارز تماس‌های شبکه‌ای است، به این معنا که این‌گونه رابطه‌ها زیاد عمیق نبوده و سطحی هستند، چرا که عمق یافتن این تماس‌ها ممکن است خطراتی را داشته باشد. او این ویژگی و خطرات آن‌را به مصرف نوعی نوشیدنی به نام رینا^{۱۱} تشبیه می‌کند، که اگر حجم غلیظی از آن نوشیده شود، حالت تهوع بر فرد عارض می‌شود، پس تماس‌ها هم باید مانند رینا در هنگام مصرف

1. liquid life
2. liquid fear
3. liquid times
4. relation
5. relationships
6. connects
7. connecting
8. being connected
9. partner
10. Networks
11. Ribena

رقیق باشند، زیرا در غیر این صورت برای سلامتی افراد خطرناک خواهند بود (باومن، ۱۳۸۴: ۱۳).

سادگی برقراری و قطع: به دلیل رقیق بودن این رابطه‌ها، برقراری تماس و همچنین قطع آن‌ها به سادگی امکان پذیر است. بنابراین، ویژگی دیگر این تماس‌ها سادگی در دسترسی و تسهیل در کنار گذاشتن آن‌ها است. در فضای مجازی و اتاق‌های گفت‌وگو همیشه کسانی هستند که هر وقت دوست داشتیم می‌توانیم با آن‌ها تماس برقرار کنیم و خیلی راحت کنارشان بگذاریم. باومن این ویژگی را به آسان و راحت بودن استفاده از محتویات «جیب بلوز»^۱ تشبیه می‌کند؛ به طوری که افراد در هنگام نیاز می‌توانند به سادگی آن‌ها را مورد استفاده قرار دهند، ولی پس از رفع نیاز آن‌ها را کاملاً در جیب خود پنهان کنند. رابطه از نوع جیب بلوز شیرین و کوتاه است. شیرینی آن به علت کوتاهی اش است، و این شیرینی دقیقاً مبتنی بر این آگاهی دلگرم کننده است که لازم نیست از مسیر خود خارج شویم یا به خود زحمت دهیم تا ملاحظت و حلاوت آن‌ها به مدت طولانی تری حفظ کنیم؛ در واقع برای لذت بردن از آن لازم نیست هیچ کاری انجام دهیم. «رابطه جیب بلوز» همواره حاضر و آماده و در عین حال یک بار مصرف و دور انداختنی است (باومن، ۱۳۸۴: ۴۸). ما گپ^۲ می‌زنیم و «رفقا»^۳ یی برای گپ زدن داریم. رفقا، همان‌طور که هر معتاد گپی می‌داند، می‌آیند و می‌روند، کامپیوتر را روشن و خاموش می‌کنند - ولی همیشه چند نفر از آن‌ها به کامپیوتر متصل هستند و مشتاقانه می‌خواهند سکوت موجود در «پیام‌ها»^۴ را بشکنند در رابطه‌ای از نوع «رفیق - رفیق» نه خود پیام‌ها، بلکه آمدن و رفتن پیام‌ها، گردش پیام‌ها، پیام هستند - مضمون آن‌ها مهم نیست، ما اهل جریان یکنواخت کلمات و جملات ناتمامیم (جملاتی که قطعاً به منظور تسریع گردش، مخفف و بی‌سروته هستند). ما اهل صحبت کردن هستیم نه موضوع صحبت. تنها تکیه گاه این تماس‌ها گپ زدن و حروف چینی است؛ این تماس‌ها فقط پایه‌ای شماره گرفتن، صحبت کردن و پیام فرستادن دوام دارد. اگر از صحبت کردن دست بردارید، دیگر پیوندی وجود ندارد. سکوت معادل طرد است. در واقع، این پیوند بیرون از متن وجود ندارد (همان: ۶۹-۶۸).

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۲۵

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

1. Top – Pocket Relationship
2. chat
3. buddies
4. messages

معاینه دائمی: سادگی برقراری و قطع رابطه‌ها مستلزم این است که فرد دائماً آن‌ها را مورد بازیابی و معاینه قرار دهد تا بداند که آیا این رابطه هنوز برقرار است یا قطع گردیده است و یا این که آیا آسیبی دیده است. بنابراین، معاینه دائمی رابطه‌ها نیز یکی دیگر از ویژگی‌های تماس‌های شبکه‌ای است. در این گونه تماس‌ها افراد می‌آموزند که باید رابطه‌ها را نیز مانند اتومبیل‌ها، به‌طور منظم معاینه کنند تا از سالم بودن آن‌ها اطمینان حاصل کنند (همان: ۱۳).

گمنامی: در فضای مجازی، گمنامی نیز یکی دیگر از ویژگی‌های تماس‌های شبکه‌ای است. در این زمینه باومن به مفهوم «اجتماع خیالی»^۱ بندیکت اندرسون^۲ اشاره می‌کند، مفهومی که به کمک آن اندرسون سعی می‌کند «تا رمز و راز همذات‌پنداری با دسته بزرگی از بیگانگان ناشناس را توضیح دهد، همان بیگانگانی که عقیده دارم در چیز به اندازه کافی مهمی با آن‌ها شریک هستم و بنابراین، می‌توانم آن‌ها را «ما» بنامم، مایی که من گوینده، بخشی از آن هستم» (همان: ۶۴).

ویژگی گمنامی این امکان را برای کاربران فراهم کرده است که به راحتی نقش‌های متعدد و گوناگونی را بازی کنند، آن‌ها فضای مجازی را فضایی رهایی‌بخش در نظر می‌گیرند که به کاربران این اجازه را می‌دهد که در آن واحد خالق، بازیگر و کارگردان و در نهایت همه کاره خود باشند (ذکایی، ۱۳۸۴: ۱۲۵) و بتوانند خود را به صورتی چندگانه اظهار کرده و با افشای جنبه‌های اظهار نشده خودشان، هویت جدیدی برای خود بسازند (ترکل^۳، ۱۹۹۶: ۱۲) هویتی که در آن با دیگران سهیم باشند. باومن در این زمینه می‌نویسد: «تنها راه گنجاندن «افراد ناشناس» در یک «ما» این بود که آن‌ها را شرکای آتی شعاعی اعترافی بدانند، شرکایی که وقتی تحت فشار قرار می‌گرفتند تا صدق و صفای خود را با دیگران تقسیم کنند، مجبور بودند نوعی «مافی‌الضمیر» یا درون مشابه (و، بنابراین، آشنا) را افشا کنند.» (باومن، ۱۳۸۴: ۶۴)

گمنامی و رو در رو نبودن در ارتباطات اینترنتی انگیزه‌ی بیشتری را به کاربران برای برقراری رابطه فراهم می‌کند و موجب تسریع تعاملات بین فردی می‌شود (ذکایی، ۱۳۸۴: ۱۲۵). البته به گمان باومن افشای خویشتن باطنی که ویژگی گمنامی

1. imagined community
2. Benedict Anderson
3. Turkle

ایجاب کننده آن است موجب تعمیق تعاملات بین فردی تا حد برقراری رابطه‌های عشقی نیز می‌گردد. «معاشرت و مصاحبت خویشتن‌های باطنی افراد مبتنی بر خودافشاگری‌های برخوردار از حمایت متقابل است و همین امر چه بسا هسته اولیه رابطه عشقی باشد. چه بسا به ریشه دواندن، جوانه زدن و رشد جزیره خودبسنده یا تقریباً خودبسنده سرگذشت‌های مشترک بینجامد» (باومن، ۱۳۸۴: ۶۵).

به نظر می‌رسد که مؤثرترین دستاورد هم‌جواری مجازی جدایی ارتباط و رابطه است. برخلاف هم‌جواری قدیمی مبتنی بر موقعیت طبیعی، هم‌جواری مجازی نه مستلزم این است که از قبل رشته‌های ارتباط و اُلفت به وجود بیایند و نه ضرورتاً به ایجاد آن‌ها می‌انجامد. «مرتبط یا متصل بودن^۱ هزینه کمتری از «درگیر بودن^۲ دارد - ولی در عین حال از نظر ایجاد و حفظ رشته‌های ارتباط و اُلفت، سودمندی بسیار کمتری دارد (همان: ۱۰۷).

پیامدها

تماس‌های شبکه‌ای علاوه بر ویژگی‌های فوق که باعث جلب و جذب مصرف‌کنندگان آن می‌گردد، پیامدهایی نیز برای کاربران این تماس‌ها دارد: چیزهایی که به دست می‌آورند و چیزهایی که از دست می‌دهند. مهم‌ترین چیزی که از این تماس‌ها و روابط به دست می‌آورند آزادی است ولی در عوض آن چیزهایی مانند امنیت، تعهد، اعتماد و پایداری روابط را از دست می‌دهند و در نتیجه استرس و فشارهای روانی زیادی به آن‌ها وارد می‌شود.

آزادی^۳: باومن آزادی را به مثابه امکان‌پذیری توانایی فرد برای به واقعیت رساندن مقاصدش تعریف می‌کند. از نظر او شانس واقعی‌سازی مقاصد صرفاً به فقدان محدودیت‌های بیرونی بر روی کنش فرد وابسته نیست، زیرا که «آزادی، معنایی فراتر از فقدان محدودیت‌ها دارد. برای انجام کارها، فرد نیاز به منابع دارد» (باومن، ۱۹۸۸، به نقل از پادر^۴، ۲۰۰۸: ۹۸). برای درک آزادی به مثابه یک عمل اجتماعی مفهوم منفی آزادی - فقدان محدودیت‌های خارجی - کافی نیست، زیرا این محدودیت‌ها بیان می‌دارند که فرد از چه چیزهایی باید آزاد

1. being connected
2. being engaged
3. freedom
4. Poder

باشد، به جای آن که آزاد باشد تا آن را انجام دهد. توزیع اجتماعی منابع مشخص می‌سازد که حدود آزادی‌ها برای انجام کنش به‌طور یکسان توزیع نشده است و برخی از مردم از حدود گسترده‌تری از انتخاب بهره‌مندند و این ناشی از دسترسی آن‌ها به منابع بیشتر است. به‌عنوان مثال، جاذبه بازار به این خاطر است که آزادی بیشتری به مردمی می‌دهد که در حوزه‌های دیگر زندگی‌شان با محدودیت‌های بیشتری روبه‌رویند (باومن، ۱۹۹۷: ۲ و ۲۰۰۲: ۱۸۷). به همین سیاق می‌توان گفت که جاذبه فضای مجازی به این خاطر است، مردمی که در دنیای واقعی برای برقراری رابطه با جنس مخالف با محدودیت روبه‌رو هستند، در فضای مجازی مجالی برای بروز آزادی‌های خود در این زمینه به‌دست می‌آورند.

اما این افراد علی‌رغم به‌دست آوردن آزادی در فضای مجازی، چیزهایی را در اثر عمل در این فضا از دست می‌دهند. مهم‌ترین چیزهایی که از دست می‌دهند عبارتند از:

امنیت^۱: از نظر باومن آشکارترین جنبه از دست دادن امنیت و در نتیجه ایجاد ناامنی را می‌توان در شکنندگی پیوندهای انسانی مشاهده کرد. این شکنندگی ممکن است هزینه غیرقابل اجتناب حق افراد برای پیگیری اهداف فردی‌شان باشد. باومن این شکنندگی جدید در پیوندهای انسانی را نتیجه «سندرم مصرف‌گرایی» می‌داند. این سندرم روابط اجتماعی ما را شکست می‌دهد، زیرا که مردم به‌طور فزاینده دنیا را به‌عنوان مجموعه‌ای از کالاهای مصرفی درک می‌کنند و هدف زندگی را به‌دست آوردن خشنودی و لذت پایدار می‌بینند. اخلاق مصرف در جامعه سیال بسیار قوی است و در آن اصل لذت بر اصل واقعیت چیره‌تر می‌گردد (باومن، ۱۹۹۷: ۲، ۲۰۰۲: ۱۸۷). سندرم مصرف به‌تدریج تمامی انواع رابطه‌های انسانی را کنترل می‌کند و این امر باعث می‌شود که برقراری پیوندهای انسانی در دراز مدت دشوارتر گردد. هرچند غیرممکن نمی‌گردد (باومن، ۲۰۰۵: ۶۳). دشوار شدن برقراری پیوندها به‌دلیل تغییر ارزش‌ها به نفع «تماس‌ها» به جای «شریک‌شدن‌ها» است. تماس‌هایی که می‌توانند شکل بگیرند و پایان یابند معیارهای اصلی می‌شوند. این امر مردم را ناام می‌سازد، در حالی که بیش از هر زمان دیگری نیاز به دوستی دارند. زمانی که بر طبق الگوهای مصرفی فکر و رفتار می‌شود دوست شدن بیش از پیش دشوار می‌گردد.

اعتماد^۱: از نظر باومن رشد ناامنی باعث از دست رفتن اعتماد و در نتیجه رشد عدم اعتماد در عاملین آزاد می‌گردد، اعتمادی که بدون آن به سختی می‌توان آزادانه عمل کرد. بنابراین، امنیت از نظر باومن پیش نیاز آزادی است (باومن، ۱۹۹۹: ۱۴) و به همین سیاق می‌توان گفت اعتماد پیش نیاز امنیت است. پیامد دیگر ناشی از روابط سیال سرگردانی و تضاد در این روابط است، به این معنا که از یک طرف آرزو، میل، هدف و رؤیای افراد «ایجاد ارتباط» است، ولی در عمل بیش از هر چیز دیگری در پی یافتن راه‌هایی برای پیشگیری از تحکیم و تثبیت روابط خود هستند، مشخص نیست که افراد به فکر محکم کردن روابط خود هستند یا رها کردن آن‌ها. در رابطه بودن یعنی مقدار زیادی سردرد، ولی از همه مهم‌تر، یعنی عدم قطعیت و تردید دائمی (باومن، ۱۳۸۴: ۳۸).

تعهد^۲: باومن در این زمینه معتقد است که تعهد به‌ویژه از نوع بلندمدت، دامی است که افراد باید از آن دوری کنند. مشاوره‌ها به افراد می‌آموزند که «وقتی خود را متعهد می‌سازید، به یاد داشته باشید که احتمال دارد در حال بستن در به روی دیگر احتمالات عاشقانه‌ای باشید که ممکن است رضایت‌بخش‌تر و قانع‌کننده‌تر باشند، اگر می‌خواهید از دوستی خود احساس رضایت کنید نه تعهد بدهید و نه تعهد بگیرید. همیشه همه درها را باز نگه دارید» (باومن، ۱۳۸۴: ۷۰-۱۴). تعهد به دیگر یا دیگران، به‌ویژه تعهدی نامشروط و از همه قطعی‌تر، تعهدی از نوع «تا زمانی که مرگ ما را از هم جدا سازد»، تعهدی خواهی نخواهی و به هر شکل، همیشه شبیه به دامی به نظر می‌رسد که به هر قیمتی باید از آن دوری کرد (باومن، ۱۳۸۴: ۱۴۳). از نظر باومن جامعه فردگرایانه سیال مدرن تعهدات بلندمدت را به امری کمیاب، التزام بلندمدت را به توقعی نادر و وظیفه مساعدت متقابل مبتنی بر «هرچه بادا باد» را به قولی غیرواقع‌بینانه و بی‌ارزش بدل کرده است (همان: ۱۱۱).

پایداری روابط: برخلاف «روابط»، «خویشاوندها»، «شراکت‌ها» و مفاهیم مشابه که بر تعهد متقابل تأکید دارند و متضاد آن یعنی آزادی و عدم تعهد، را در سکوت نفی می‌کنند؛ «شبکه» مظهر ماتریسی برای پیوستن و گسستن هم‌زمان است و نمی‌توان شبکه‌ها را بدون امکان انجام دادن این دو فعالیت هم‌زمان تصور کرد. در شبکه، پیوستن و گسستن به یک اندازه مشروع هستند و شأن و منزلت و اهمیت یکسانی دارند. «شبکه» حاکی از لحظات «در

1. trust
2. commitment

تماس بودن» در دوره‌های پرسی‌زنی آزادانه هم‌زمان است. در شبکه، تماس‌ها به محض درخواست برقرار می‌شوند، و به میل و دلخواه خود و قبل از این که نفرت‌انگیز شوند، می‌توان آن‌ها را از هم گسست. تماس‌ها «روابطی مجازی» هستند. برخلاف روابط قدیمی (روابطی متعهدانه) به نظر می‌رسد که تماس‌ها متناسب با موقعیت زندگی سیال مدرنی هستند که در آن این امید و انتظار وجود دارد که «احتمالات عاشقانه» با سرعتی هرچه بیشتر در عبور و مرور باشند و با وعده «رضایت‌بخش‌تر و قانع‌کننده‌تر بودن» یکدیگر را از صحنه بیرون کنند. برخلاف روابط «قدیمی» ورود به روابط «مجازی» و خروج از آن‌ها آسان است (همان: ۱۶). شراکت چیزی نیست جز پیوند «منافع یکی شده» و در جهان سیال مردم می‌آیند و می‌روند، فرصت‌ها در می‌زنند و اندکی پس از ورود دوباره ناپدید می‌شوند، بخت و اقبال‌ها طلوع و افول می‌کنند و تماس‌ها متغیر، بی‌ثبات و ناپایدارند. مردم به دنبال شریک زندگی هستند و برای فرار از ناراحتی ناپایداری «وارد روابط می‌شوند» ولی می‌فهمند که حالا ناپایداری دردناک‌تر و ناراحت‌کننده‌تر از قبل است. بارها به اثبات می‌رسد که آن‌چه می‌پنداشتند امیدوار بودند و انتظار داشتند که سرپناهی در برابر ناپایداری باشد (همان: ۵۴-۵۳).

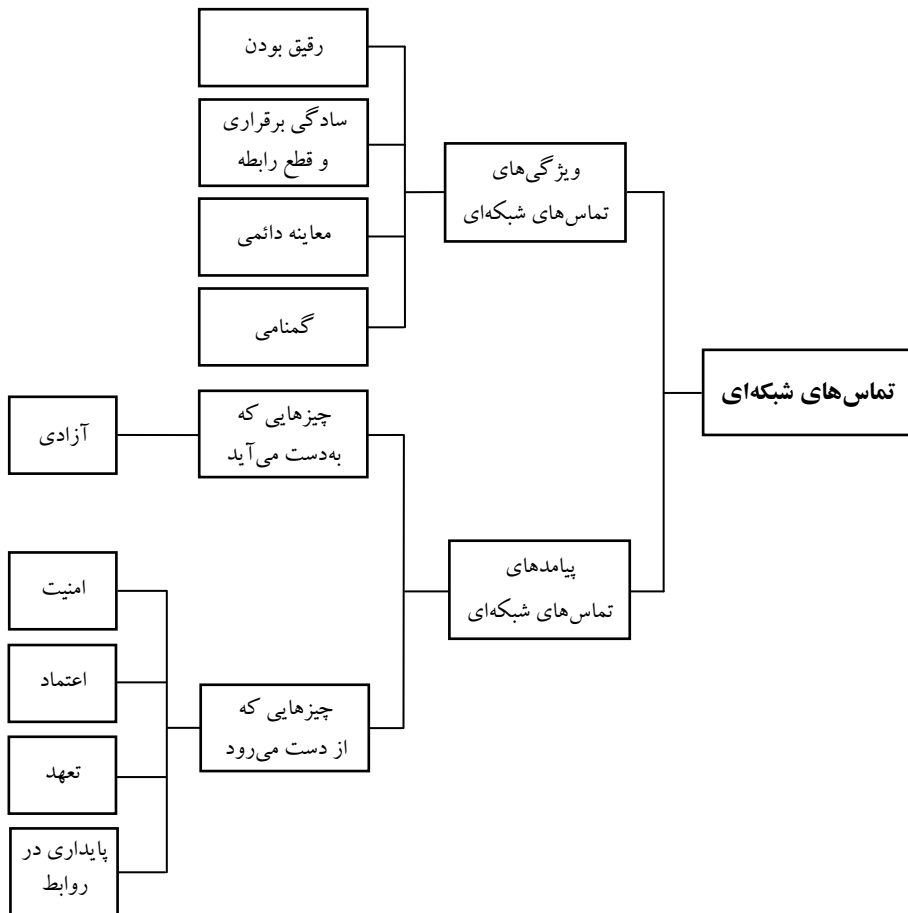
باومن می‌گوید: «در زندگی سیال مدرن هیچ‌گونه پیوند دائمی و پایداری وجود ندارد» و «هرگونه رابطه‌ای که ما برای مدتی آن را ادامه می‌دهیم، باید بسیار سست باشد که تا حد امکان و به‌سادگی با تغییر شرایط این رابطه قابل فسخ باشد. بنابراین امروزه جوانان طرفدار ملاقات‌های اینترنتی به‌جای ملاقات‌های رودررو هستند؛ زیرا عشق‌بازی‌های ای‌میلی به‌راحتی و با فشار دادن کلید حذف پایان می‌یابند. ظهور هم‌جواری مجازی، تماس‌های انسانی را به‌طور هم‌زمان بیشتر و سطحی‌تر، شدیدتر و کوتاه‌تر می‌کند. تماس‌ها بسیار سطحی و کوتاه‌تر از آنند که به‌صورت علقه یا رشته الفت درآیند. آن‌ها بر کار در دست اقدام متمرکز هستند و سرریز نمی‌کنند و شرکا را درگیر چیزی غیر از زمان و موضوع پیام‌رسانی و دریافتی نمی‌کنند - برخلاف روابط انسانی که به سیری ناپذیری و طول و تفصیل و اشاعه یافتن شهرت دارند. برقراری و قطع تماس‌ها به‌وقت و کار کمتری نیاز دارد. فاصله دوری مانع از در تماس بودن نیست - ولی در تماس بودن هم مانع از دوری و جدایی نیست. فوران و غلیان هم‌جواری مجازی، به‌نحو مطلوبی، بدون هیچ باقیمانده یا ته‌نشت و رسوب پایداری به پایان می‌رسد. هم‌جواری مجازی می‌تواند، هم به‌طور واقعی و هم به‌طور استعاری، فقط با فشار دکمه‌ای پایان یابد» (باومن، ۱۳۸۴: ۱۰۶).

فصلنامه علمی - پژوهشی

۱۳۰

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

نمودار ۱. ویژگی ها و پیامدهای تماس های شبکه ای

به نظر می رسد که مؤثرترین دستاورد هم جواری مجازی جدایی ارتباط و رابطه است. برخلاف همجواری قدیمی مبتنی بر موقعیت طبیعی، هم جواری مجازی نه مستلزم این است که از قبل رشته های پیوند و اُلفت به وجود بیایند و نه ضرورتاً به ایجاد آن ها می انجامد. «مرتبط یا متصل بودن» هزینه کمتری از «درگیر بودن» دارد - ولی در عین حال از نظر ایجاد و حفظ رشته های پیوند و اُلفت، سودمندی بسیار کمتری دارد (همان: ۱۰۷).

1. being connected
2. being engaged

روش پژوهش

پژوهش حاضر یک تحقیق کیفی با استفاده از تکنیک بحث گروهی متمرکز^۱ (رید و مش، ۲۰۱۴) است. این تکنیک که به نام‌های مختلفی مانند «گروه کانونی»^۲ (بسی، ۱۳۹۰؛ تاوینگ و پاتنام، ۲۰۰۲)، «مصاحبه گروهی»^۳ (بسی، ۱۳۹۰؛ تاوینگ و پاتنام، ۲۰۰۲) و «بحث گروهی»^۴ (رفیع پور، ۱۳۸۴) نیز شناخته می‌شود، از جمله تکنیک‌های گردآوری داده‌ها در تحقیقات کیفی است. پژوهش حاضر به کمک این تکنیک به بررسی دیدگاه‌ها و نظرات دانشجویان دختر سال آخر کارشناسی و دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه گیلان نسبت به روابط و دوستی‌ها و حتی ازدواج اینترنتی و گسترش آن در دنیای واقعی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ می‌پردازد. هدف از انتخاب دانشجویان دختر سال آخر این بود که احتمال می‌رفت هم سابقه دوستی با جنس مخالف را داشته باشند و هم تجربه روابط و دوستی اینترنتی. فایده تکنیک بحث گروهی متمرکز این است که افراد پاسخ‌گو در یک محیط جمع می‌شوند و نیازی نیست محقق به محل زندگی تک‌تک آن‌ها مراجعه کند، برای هر یک خودش را معرفی کند و از تک‌تک آن‌ها سؤالات را بپرسد (رفیع پور، ۱۳۸۴: ۲۳). مشخصه این روش استفاده صریح از تعامل گروهی برای تولید داده و شناختی است که بدون تعاملی که در گروه یافت می‌شود، قابل حصول نیست (فلیک، ۱۳۸۸: ۲۲۰).

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۲

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

بحث را ابتدا با سؤال‌های مقدماتی درباره به تأخیرافتادن سن ازدواج، نگرش به دوستی با جنس مخالف، دیدگاه والدین نسبت به رابطه با جنس مخالف در دنیای واقعی آغاز کرده و سپس با هدایت بحث به سمت هدف اصلی پژوهش به طرح سؤالاتی درباره ویژگی‌های تماس‌های شبکه‌ای، گسترش روابط اینترنتی، دلایل روی آوردن به روابط اینترنتی و این که این گونه روابط چه پیامدهایی با خود به همراه دارد و در قبال روابط دوستی اینترنتی چه چیزهایی به دست می‌آید و چه چیزهایی از دست می‌رود؟ سوق دادیم. در بسیاری از تحقیقات انجام شده به کمک این تکنیک، بین ۲ تا ۸ گروه و در هر گروه بین ۴ تا ۱۲ نفر مورد مصاحبه گروهی قرار گرفته‌اند (تاوینگ و پاتنام، ۲۰۰۲؛ رید

1. Focus Group Discussions (FGDs)
2. focus group
3. group interviews
4. group discussions

و مش، ۲۰۱۴). در تحقیق حاضر بحث گروهی متمرکز بین ۲۰ نفر از دانشجویان دختر در ۴ گروه که در هر گروه ۴ تا ۶ نفر شرکت داشتند، انجام گردید. علت انتخاب تعداد اندک اعضا برای هر گروه، فراهم آوردن زمینه شرکت در بحث برای تمامی اعضا و افزایش «احتمال ابراز وجود آزمودنی‌ها» و «هم‌رنگی گروه با فکر برخاسته از گروه» (ببی، ۱۳۹۰: ۶۹۵) بوده است. مدت زمان هر بحث حدود دو ساعت به طول انجامید و تعداد جلسات با هر گروه نیز دو جلسه بوده است، همچنین، متغیر بودن گروه‌های شرکت کننده در بحث گروهی متمرکز برای اطمینان حاصل کردن از نتایج بحث بوده است. مطالب هر جلسه توسط محققین ضبط و یادداشت برداری می‌شد و بعد از اتمام جلسه، مطالب ضبط و یادداشت شده، بررسی و بر اساس اهداف تحقیق تجزیه و تحلیل و دسته‌بندی می‌گردید.

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۳

تماس های شبکه ای
و تجربه ...

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و بحث گروهی متمرکز دانشجویان

گروه	جنسیت	تعداد	سن	مقطع تحصیلی
اول	دختر	۶ نفر	۲۱-۲۷	کارشناسی
دوم		۴ نفر		
سوم		۵ نفر		کارشناسی و کارشناسی ارشد
چهارم		۵ نفر		

یافته‌های تحقیق

رقیق بودن

یکی از ویژگی‌های تماس‌های شبکه‌ای، رقیق بودن است که این ویژگی به این امر اشاره دارد که روابط و تماس‌های شبکه‌ای یعنی روابط و دوستی اینترنتی نباید زیاد عمیق و گسترده باشند و هر چقدر که این روابط عمیق‌تر باشند، خطرناک‌تر می‌شوند. باومن این ویژگی را به‌نوعی نوشیدنی (رینا) تشبیه کرده است که نوشیدن حجم غلیظی از آن باعث سرگیجه و حالت تهوع می‌شود، پس روابط و دوستی‌های اینترنتی باید سطحی و کم‌عمق باشند، چون صمیمیت زیاد در این‌گونه تماس‌ها و روابط، خطرناک بوده و با خود مشکلاتی به‌همراه دارد. یکی از دانشجویان معتقد است که تماس شبکه‌ای برای دوستی اصلاً مناسب نیست.

«فقط واسه سرگرمی و خوشگذرونی و راحت صحبت کردن با افراد مختلف

خوبه واسه دوستی اصلاً»

دوستی در فرهنگ ایران یعنی رابطه‌ای عمیق و پایدار. بنابراین، تماس‌های شبکه‌ای به دلیل رقیق بودنشان دوستی محسوب نمی‌شوند و صرفاً رابطه‌هایی سطحی و زودگذری هستند که می‌توانند امکاناتی از قبیل سرگرمی و یا اندکی بیشتر از آن یعنی راحت صحبت کردن با دیگران و نه بیشتر را در اختیار فرد قرار دهند. یکی دیگر از دانشجویان برای این تماس‌ها و ارتباط‌ها رعایت حد و حدود را الزامی می‌داند.

«باعث می‌شه آدم بهش وابسته شه، وابستگی کاذب به وجود میاره، خوبه که آدم هر لحظه دلش خواست چند نفر هستن که باهاشون ارتباط برقرار کنه ولی اگه حد و حدودش رعایت شه»

در فضای مجازی خیلی راحت و به آسانی می‌شود با کسی رابطه دوستی برقرار کرد که نحوه و میزان برقراری این روابط برعهده خود طرف است. به خاطر دسترسی آسان به اینترنت و تنوعی که در فضای مجازی وجود دارد، افرادی که وارد این فضا می‌شوند باید توجه داشته باشند که نباید در این گونه روابط بیش از اندازه صمیمی و عمیق شوند، چون عمیق شدن بیش از اندازه در تماس‌های شبکه‌ای دردسرساز و خطرناک است. عمیق نبودن دوستی اینترنتی، عدم وابستگی به این دوستی‌ها و رعایت حد و حدود در این دوستی‌ها نشانگر ویژگی رقیق بودن تماس‌های شبکه‌ای است.

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۴

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

سادگی برقراری و قطع تماس‌های شبکه‌ای

در فضای مجازی و اتاق‌های چت همیشه کسانی هستند که هر وقت دوست داشتیم و مایل بودیم به راحتی با آن‌ها شروع به ایجاد رابطه کنیم و هر موقع که اراده کردیم به آسانی کلید حذف را فشار دهیم و قطع رابطه کنیم، باومن این روابط را به جیب بلوز تشبیه کرده است، روابطی که در هنگام نیاز می‌توان آن‌ها را شکوفا کرد، ولی پس از رفع نیاز آن‌ها را کاملاً در جیب خود پنهان کرد. این روابط همیشه حاضر و آماده و در عین حال یک‌بار مصرف و دور انداختنی هستند، هیچ کس نمی‌تواند این روابط را برای مدت طولانی نگه دارد و یا حتی از آن لذت ببرد (باومن، ۲۰۰۴: ۳۵، ۲۰۰۳: ۲۰).

«خوبیه اینترنت تو اینکه که خیلی راحت دوست میشی خیلی راحت قطع رابطه می‌کنی، خلاصه این که همیشه کسی هست که باهاش چت کنی»

«واسه فرار از تنهایی و خیابان گردی خوبه، خویبه دیگش اینه که همیشه در دسترسه، خیلی راحت و بدون هیچ ترسی می‌تونی با افراد مختلف آشنا شی و صحبت کنی و خودتو سبک». (راحتی دسترسی)

در فضای مجازی همیشه کسی هست، هر وقت خواستی می‌توانی تماس گرفته و خودت را سرگرم کنی و یا خودت را سبک کنی. این رابطه جیب بلوزی علاوه بر راحتی دسترسی و کمک برای سبک شدن از غصه‌ها و عقده‌ها، همان‌طور که باومن اشاره کرده، شیرین و کوتاه هم هست. در واقع لذت بردن از آن لازم نیست هیچ کاری انجام دهیم. «رابطه جیب بلوز» همواره حاضر و آماده و در عین حال یک‌بار مصرف و دور انداختنی است (باومن، ۱۳۸۴: ۴۸).

«چت‌روم و کلاً اینترنت محیط باحالیه (شیرینی رابطه)، با آدما و فرهنگ‌های مختلف آشنا می‌شی، خیلی راحت باهاشون حرف می‌زنی، می‌تونی خیلی راحت عقده‌هاتو خالی کنی.»

«چت محیط با حالیه (شیرینی رابطه)، می‌تونی کلی خودتو سرگرم کنی و خودتو هر طور دوس داری معرفی کنی، یه بار خودمو پسر معرفی کردم و کلی سر به سر یکی از هم اتاقیام گذاشتم.»

معاینه دائمی

از نظر باومن، از دیگر ویژگی‌های تماس‌های شبکه‌ای معاینه دائمی روابط است، منظور از معاینه دائمی این است که فرد دائماً روابط را مورد بازبینی قرار می‌دهد تا بداند که آیا این رابطه هنوز برقرار است یا قطع گردیده است و یا این که آیا آسیبی دیده است. ولی در بحث‌های دانشجویان اشاره‌ای به این نکته از نکات مورد اشاره باومن نشده است. به نظر می‌رسد که آگاهی از رقیق بودن و سادگی قطع رابطه در فضای مجازی و تلاش برای عدم وابستگی و رعایت حد و حدود این رابطه‌ها باعث می‌گردند که کاربران تماس‌های شبکه‌ای چندان نگران قطع شدن این رابطه‌ها نباشند و نیازی به معاینه دائمی آن‌ها احساس نمی‌کنند.

گمنامی

پس از سادگی در برقراری و قطع رابطه، مهم‌ترین ویژگی و عاملی که در گرایش و سوق یافتن افراد به تماس‌های شبکه‌ای و روابط اینترنتی نقش مؤثری دارد، گمنامی است. گمنامی به‌طور سنتی به‌عنوان ناتوانی دیگران در شناسایی یک شخص یا برای دیگران در

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۵

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

شناخت خودشان درک شده است. این مسئله ممکن است در یک زمینه اجتماعی بزرگ مثل انبوه مردم، یا یک زمینه اجتماعی کوچک تر، مثل ارتباط دو نفر در اینترنت وجود داشته باشد. کیمبرلی^۱ (۲۰۰۷: ۳۰۴۰) با مطرح کردن این پیشنهاد که دو نوع گسترده گمنامی، یعنی گمنامی فنی (تکنیکی) و اجتماعی از هم تفکیک شود، گمنامی تکنیکال به پنهان کردن همه اطلاعات هویتی معنی دار درباره دیگران در تبادلات مادی اشاره دارد که می تواند شامل پنهان کردن یک نام یا اطلاعات هویتی ارتباطات اینترنتی شود و گمنامی اجتماعی به درک دیگران یا خود فرد به عنوان ناشناس اشاره دارد که فرد فاقد نشانه‌ای برای مشخص کردن یک هویت برای آن شخص است.

گمنامی در اجتماعات مجازی به افراد این شانس را می دهد که خودشان را چندگانه بیان کنند و یا جنبه‌های بیان نشده وجودشان را بروز دهند، با هویت‌شان بازی کنند و سعی نمایند تا هویت جدیدی بسازند، هویتی که می تواند سیال و چندگانه باشد، به طوری که فرد را قادر می سازد شخصیت‌های متفاوتی داشته باشد (ترکل، ۱۹۹۶: ۱۲).

«دلیل اصلی که من میرم چت واسه اینه که کسی منو نمی شناسه منم کسبو نمی شناسم»

«هیچ وقت حاضر به دوستی با کسی از طریق فضای مجازی نمی شم چون به راحتی میشه در این فضا دروغ گفت، هویت خود و حتی جنسیت خود را تغییر داد، پسر خالم تو چت خودشو دختر معرفی می کنه»
 «تو فضای مجازی چون کسی تورو نمی شناسه هر طور که دوس داری می تونی خودتو معرفی کنی.»

«برای شناخت طرف مقابل خوبه، به خصوص که کسی نمی شناسدت، خیلی راحت می تونی خودتو سرگرم کنی، نقش‌های مختلف بازی کنی»

گمنامی یا ناشناس ماندن و تغییر شخصیت و بازی کردن نقش‌های مختلف و معرفی خود آن گونه که دوست دارند، نه آن گونه که هستند، یکی از عوامل تمایل افراد به فضای مجازی و دوستی اینترنتی است و این ویژگی باعث شده است که برخی از جوانان ساعت‌ها پشت میز رایانه باشند و در آن واحد با آدم‌های مختلف در مورد موضوعات گوناگون صحبت کنند، تغییر شخصیت و هویت دهند و خود را آن گونه که دوست دارند،

1. Kimberly

معرفی کنند. براساس دیدگاه روزنبرگ^۱ سه نوع خود وجود دارد: خود واقعی یا موجود^۲، خود ایده آل یا دل خواه^۳ و خود وانمودی^۴ (ریترز، ۱۳۷۴: ۲۹۰)، که در فضای مجازی اغلب خود واقعی به فراموشی سپرده می شود و کاربران خود را آن گونه وانمود می کنند که دوست دارند باشند، نه آن گونه که هستند.

پیامدهای تماس های شبکه ای

آزادی

یکی از پیامدهایی که تماس های شبکه ای یا روابط اینترنتی با خود به همراه دارد، رهایی از محدودیت های سنتی است که در یک حوزه از زندگی اجتماعی فرد وجود دارد و به دست آوردن آزادی عملی است که در حوزه ای دیگر فرصت بروز می یابد. معاشرت و دوستی های دختر و پسر پیش از ازدواج در سال های اخیر گسترش و شیوع زیادی یافته است، ولی در جامعه ایران چنین دوستی هایی مورد پسند و قبول جامعه و خانواده ها نیست و با محدودیت هایی همراه است. جاذبه فضای مجازی، دسترسی آسان، گمنامی و... باعث شده است که جوانان از محدودیت ها و موانعی که برای برقراری رابطه با جنس مخالف مواجه هستند، رهایی یابند و در فضای مجازی، مجالی برای بروز آزادی های خود در این زمینه به دست آورند.

«در ایران برای یک دختر آبرو از همه چیز مهم تره و چون تو کشور ما دوستی دختر و پسر یک معضل محسوب میشه، برای حفظ آبرو و حرف در و همسایه به دوستی اینترنتی رو میارن.»

«چون دوستم، دوست پسر داشت و من از ترس خانواده ام نمی توانستم دوست پسر بگیرم، از طریق اینترنت و چت با یکی آشنا شدم.»

«با توجه به حساسیتهایی که تو جامعه ما نسبت به دوستی با جنس مخالف وجود داره دوستی های اینترنتی گزینه خوبی واسه دوستی هستش، اما واسه ازدواج اصلاً.»

1. Rosenberg
2. extent self
3. desired self
4. presenting self

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۷

تماس های شبکه ای
و تجربه ...

اما رهایی از قید و بندهای سنتی و مخالفت با برخی شرایط گذشته و حال (باومن، ۱۹۸۸: ۷) تنها یک روی سکه عمل به آزادی در فضای مجازی است، در حالی که روی دیگر این سکه رابطه‌ای بودن آزادی است. به این معنی که رابطه‌ها یا ساختار اجتماعی منابعی را برای تحقق یافتن آزادی توزیع می‌کنند. توسعه شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی و توانایی ساخت وبلاگ و سایر امکانات و منابع اینترنتی، منبع مهمی در اختیار کاربران برای عمل به آزادی خود قرار داده است. آزادی برای شناخت روحیات جنس مخالف و مسائل جنسی و محدودیت‌هایی که از این نظر در دنیای واقعی وجود دارد.

«برای شناخت روحیات جنس مخالف خوبه، تو دنیای واقعی که به راحتی نمی‌شه با کسی صمیمی شد، پس لااقل تو اینترنت می‌شه راحت حرفاتو بگی، دردودل کنی، برا خودت وبلاگ بسازی یا تو فیس بوک... در کل واسه رهایی از مشکلات خوبه.»

«احساس راحتی و صمیمیتی که تو فضای مجازی هستش هیچ جای دیگه نیست، خیلی راحت میشه در مورد مسائل مختلف صحبت کرد، خصوصاً مسائل جنسی...»

علاوه بر ویژگی‌هایی که تماس‌های شبکه‌ای دارد، سنتی بودن جامعه ایران، محدودیت‌ها، ترس از خانواده و بی‌آبرویی و به‌طور کلی آزادی که اینترنت و فضای مجازی به وجود آورده است، باعث شده جوانان برای پر کردن وقت، آشنایی با جنس مخالف و شناخت روحیات آن‌ها و پاسخ به برخی از سؤال‌های خود از جمله مسائل جنسی به این فضا و محیط روی بیاورند و ساعت‌ها خود را در این فضا سرگرم سازند.

ناامنی

از نظر باومن امنیت به معنای کمک سریع در هنگام نیاز، یاری در هنگام اندوه و ناراحتی، همراهی در تنهایی، خلاص شدن در هنگام گرفتاری، تسلی در هنگام شکست، تحسین در هنگام پیروزی است. همچنین معتقد است امنیت به معنای ارضای سریع یک نیاز است (باومن، ۱۳۸۴: ۳۷). دشوار شدن برقراری پیوندها به دلیل تغییر ارزش‌ها به نفع «تماس‌ها» به جای «شریک شدن‌ها» است. تماس‌هایی که می‌توانند شکل بگیرند و پایان یابند، معیارهای اصلی می‌شوند. این امر مردم را ناامن می‌سازد، در حالی که بیش از هر زمان دیگری نیاز به دوستی دارند. زمانی که بر طبق الگوهای مصرفی فکر و رفتار می‌شود، دوست شدن بیش از پیش دشوار می‌گردد.

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۸

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

«از این جور روابط می ترسم، می ترسم ازم سوءاستفاده شه، خیلی با اینترنت میونه خوبی ندارم، همه چی الکیه ولی واسه کارای علمی عالیه»
 «به نظر من فیس بوک نسبت به سایت‌ها و شبکه‌های مجازی دیگه امن تر و پاک تره، چون تو چت‌روم‌ها حرفایی بین افراد رد و بدل می شه که... آدم شرمش می شه بگه»

عدم اعتماد

اعتماد، تسهیل کننده مبادلات در فضای اجتماعی است و هزینه مذاکرات و مبادلات اجتماعی را به حداقل می‌رساند و برای حل مسائل مربوط به نظم اجتماعی نقش تعیین کننده‌ای دارد (از کیا، ۱۳۸۳: ۲۸۳). از نظر گیدنز نیز اعتماد به مفهوم انتظار برآورده شدن چشم‌داشت‌ها در مورد رویدادهای احتمالی است و معتقد است در صورت عدم وجود اعتماد، کنش افراد مبتنی بر رویکردهای بدگمانی یا خودداری است (گیدنز، ۱۳۹۰: ۳۸-۱۱۹). در تماس‌های شبکه‌ای از یک طرف آرزو، میل، هدف و رؤیای افراد «ایجاد ارتباط» است، ولی در عمل بیش از هر چیز دیگری در پی یافتن راه‌هایی برای پیشگیری از تحکیم و تثبیت روابط خود هستند، مشخص نیست که افراد به فکر محکم کردن روابط خود هستند یا رها کردن آن‌ها. در رابطه بودن یعنی مقدار زیادی سردرد، ولی از همه مهم‌تر، یعنی عدم قطعیت و تردید دائمی (باومن، ۱۳۸۴: ۳۸).

«اصلاً قابل اعتماد نیستن، وقتی تو دنیای واقعی با یکی آشنا میشی با هزار جور مشکل مواجه میشی چه برسه تو اینترنت، چطور میشه با کسی که نمی‌شناسیش دوست شی.»

ناامنی در محیط مجازی در اثر عدم شناخت کافی نسبت به طرف مقابل و سوءاستفاده‌هایی که در این محیط بروز می‌کند، زایل کننده اعتماد در فضای مجازی است.

«به این روابط همیشه اعتماد کرد چون افراد یه شخصیت تخیلی از خودشون می‌سازن، با این کار می‌خوان دخترهارو اغفال کنن. یکی از دوستانم که وضع مالی نسبتاً خوبی داشت از طریق اینترنت با یه پسر آشنا میشه و ازدواج می‌کنه ولی بعد مراسم که می‌خوان برن خونشون می‌بینن پسره هیچی نداره و ازش جدا میشه، پدر دختر هم سگته می‌کنه و میمیره»

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۳۹

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

اینترنت محیطی است که افراد به دلیل این که با یکدیگر به صورت رودررو صحبت نمی کنند و هیچ شناختی از یکدیگر ندارند، همان طوری که دوست دارند خود را معرفی می کنند و پس از چندین مرتبه صحبت، طرفین به یکدیگر وابسته می شوند که این وابستگی عواقب زیادی در پی دارد و در مواردی باعث می شود طرفین تصمیم های ناعاقلانه ای را برای آینده خود بگیرند.

«در کل فضای قابل اعتمادی نیست ولی واسه رهایی از مشکلات خوبه»

علی رغم بی اعتمادی در فضای مجازی و این که بیشتر دانشجویان، فضای مجازی و روابط اینترنتی را غیر قابل اعتماد و اطمینان اعلام داشته اند، ولی به دلیل ویژگی هایی مانند سادگی در برقراری و قطع رابطه و گمنامی و پیامد آزادی (رهایی از مشکلات) و... به سمت روابط و دوستی های اینترنتی روی می آورند.

عدم تعهد

باومن معتقد است که تعهد، نتیجه جانبی چیزهای دیگری است: چقدر از رابطه خود راضی هستیم، اینکه آیا هیچ بدیل قابل قبولی برایش متصوریم و اینکه اگر به سراغ دیگری برویم، سرمایه گذاری محلی را از دست خواهیم داد یا نه؟ (باومن، ۱۳۸۴: ۳۷). مشخصه تعیین کننده روابط مدرن «رهایی از تعهد» است (فرن^۱، ۲۰۰۶: ۳۲). تعهد به رابطه ای که «در بلندمدت پوچ و بی معنی است» شمشیری دو لبه است. در نتیجه خودتان هستید که باید محاسبه کنید و تصمیم بگیرید که سرمایه گذاری را ادامه دهید یا تاوان و غرامت آن را پردازید.

«من می خوام با کسی دوست شم که نسبت به من متعهد باشه، تو اینترنت از تعهد خبری نیست، تو آن واحد میشه با چند نفر صحبت کرد، تو دوستی های اینترنتی هیچ خبری از تعهد و اعتماد نیست، فقط برای سرگرمی و گذراندن وقت وارد این فضا میشن»

«تو اینترنت در آن واحد میشه با چند نفر چت کرد، پس خبری از تعهد نیست»
 «به دوست اینترنتی نه می شه اعتماد کرد، نه تعهدی نسبت بهش داشت. تنها خویبه دوستی های اینترنتی اینه که آدم زود صمیمی می شه و احساس راحتی می کنه.»

دانشجویان در بحث از تعهد به این موضوع تأکید داشتند که تعهد به رابطه اینترنتی پوچ و بی معنی است. زیرا ویژگی های گمنامی و سهولت دسترسی در روابط باعث شده است که کاربران نتوانند به دوستان اینترنتی خود اعتماد و نسبت به آنها متعهد باشند و صرفاً

برای صحبت کردن، گذراندن وقت و... وارد فضای مجازی می‌شوند و بعد از چند روز و یا حتی ساعتی بعد، به رابطه خود خاتمه می‌دهند.

ناپایداری در روابط

سهولت دسترسی به اینترنت و راحتی قطع آن، در کنار گمنامی، عدم اعتماد و عدم تعهدی که در تماس‌های شبکه‌ای و فضای مجازی حاکم است، موجب شده است روابط اینترنتی سست و ناپایدار باشند و آن‌گونه که باومن معتقد است، تماس‌های شبکه‌ای و روابط اینترنتی سیال هستند. در فضایی که افراد، به قول دانشجویان «فقط برای سرگرمی و گذراندن وقت وارد این فضا میشن» سخن از پایداری و دوام این روابط جایی ندارد.

«دوستی اینترنتی در حد نرمالش خوبه، یعنی به دنیای واقعی کشیده نشه تو همون فضا باشه چون از خیلی لحاظ به آدم کمک می‌کنه، خصوصاً شناخت جنس مخالف. ولی باید سعی کرد که وابستگی به وجود نیاره»

عدم تمایل به تداوم این رابطه‌ها و این که به دنیای واقعی کشیده نشود و در همان فضا باقی بماند و تلاش برای جلوگیری از ایجاد وابستگی (پایداری رابطه) از جمله مواردی است که در سخنان دانشجویان قابل مشاهده است.

بحث و نتیجه‌گیری

با ظهور هر فن آوری جدیدی که می‌تواند روش زندگی افراد را متحول سازد، بحث‌هایی پیرامون ویژگی‌ها و پیامدهای آن درمی‌گیرد و دربارهٔ میزان پذیرش آن سخن به میان می‌آید. اینترنت نیز یکی از فن‌آوری‌های بحث‌انگیز است که با امکانات و خدماتی که برای افراد فراهم می‌کند، می‌تواند تأثیرات مهمی در زندگی آن‌ها داشته باشد. با ظهور رسانه‌های اجتماعی، امکان تعامل گسترده‌تر در فضای این رسانه‌ها، به‌ویژه برای جوانان از هر دو جنس که احساس نیاز بیشتری به این روابط دارند فراهم شده است. به عبارت دیگر، اینترنت منبعی بزرگ برای فعلیت بخشیدن به این تعاملات است.

پژوهش حاضر با هدف بررسی کنش و نگرش دانشجویان دختر نسبت به تعاملات و رابطه‌های اینترنتی و یا همان تماس‌های شبکه‌ای، اهداف برقراری این تماس‌ها و میزان گسترش آن‌ها در دنیای واقعی و حتی برای ازدواج انجام شده است. بر اساس دیدگاه نظری به کار گرفته شده در این پژوهش (دیدگاه باومن) در گرایش به سمت رابطه‌های

فصلنامه علمی-پژوهشی

۱۴۱

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربهٔ ...

اینترنتی یک‌سری ویژگی‌ها وجود دارند که نقش به‌سزایی در سوق یافتن جوانان به سمت این روابط دارند که عبارتند از: رقیق بودن، سادگی برقراری رابطه و قطع آن، معاینه دائمی و گمنامی. ویژگی‌های تماس‌های شبکه‌ای که موجب گرایش بیش از اندازه جوانان به سوی روابط و دوستی‌های اینترنتی شده است با پیامدهایی همراه است، به‌عبارتی تماس‌های شبکه‌ای علاوه بر ویژگی‌های فوق که باعث جلب و جذب مصرف‌کنندگان آن می‌گردد، پیامدهایی نیز برای کاربران این تماس‌ها دارد: چیزهایی که به‌دست می‌آورند و چیزهایی که از دست می‌دهند. مهم‌ترین چیزی که در این تماس‌ها و روابط به‌دست می‌آید، آزادی است ولی در مقابل امنیت، تعهد، اعتماد و پایداری روابط از دست می‌روند و موجب می‌شود که افراد استرس و فشارهای روانی زیادی را متحمل شوند.

مهم‌ترین ویژگی تماس‌های شبکه‌ای از نظر دانشجویان راحتی و سادگی برقراری رابطه و قطع آن و پس از آن گمنامی بوده است. به‌نظر می‌رسد ترکیب این دو ویژگی برخی مزایای جانبی مانند سرگرمی و تفریح، خالی کردن ناراحتی‌ها و عقده‌ها و حتی طرح مسائل خصوصی مانند مسائل جنسی با جنس مخالف را نیز برای دانشجویان در پی داشته است. از آنجایی که تحقیق داخلی مشابهی در این زمینه صورت نگرفته است، نمی‌توان مقایسه‌ای با تحقیقات داخلی انجام داد، اما یافته‌های این پژوهش همسو با نتایج پژوهش‌های ویتی^۱ (۲۰۰۸)، سزار^۲ (۲۰۱۱) و روزنفلد^۳ و همکاران (۲۰۱۲) است. در واقع مجموعه این ویژگی‌ها و مزایا یادآور مفهوم رابطه جیب بلوز باومن است. رابطه‌ای که نه تنها به راحتی قابل استفاده و کنار گذاشتن است، بلکه شیرین و به قول دانشجویان «باحال» و اغلب دانشجویان این راحتی برقراری و قطع ارتباط را برای تفریح و سرگرمی خود به کار برده‌اند.

علی‌رغم توجه فراوان به دو مقوله راحتی و گمنامی، دانشجویان به دو مقوله رقیق بودن و کنترل دائمی رابطه توجه کم‌تری داشته‌اند. مقوله رقیق بودن تماس شبکه‌ای، رابطه نزدیک‌تری با مقوله راحتی برقراری تماس دارد و تلاش برای محدود نگاه داشتن رابطه و عدم تبدیل آن به یک رابطه در دنیای واقعی از جمله مواردی است که در سخنان دانشجویان حکایت از رقیق بودن رابطه دارد. همچنین از آنجایی که دوست اینترنتی اغلب

1. Whitty
2. Cesar
3. Rosenfeld

مواقع ناشناس است و رابطه با او رقیق بوده و به راحتی قابل قطع شدن است، احتمالاً مجموعه این ویژگی‌ها باعث شده است که دانشجویان علاقه چندانی به کنترل دائمی این رابطه‌ها نداشته باشند و در واقع بود و نبود این رابطه به خاطر برقراری راحت تماس با دیگری برای فرد از اهمیت کم‌تری برخوردار بوده است.

آزادی مهم‌ترین پیامد تماس‌های شبکه‌ای از نظر دانشجویان بوده است. از نظر باومن آزادی معنایی فراتر از فقدان محدودیت‌ها دارد. برای انجام کارها، فرد نیاز به منابع دارد. برای درک آزادی به مثابه یک عمل اجتماعی مفهوم منفی آزادی - فقدان محدودیت‌های خارجی - کافی نیست، زیرا این محدودیت‌ها بیان می‌دارند که فرد از چه چیزهایی باید آزاد باشد، به جای آن که آزاد باشد که آن را انجام دهد. اما براساس دیدگاه دانشجویان، بیشتر کاربران اینترنتی در جامعه ما به خاطر محدودیت‌های سنتی و سخت‌گیری‌های خانواده‌ها و فرار از این موانع و محدودیت‌ها به سمت دوستی‌ها و روابط اینترنتی کشیده می‌شوند. به عبارت دیگر، می‌توان گفت از آنجایی که دختران در مقایسه با پسران از آزادی کم‌تری برخوردارند و در دنیای واقعی برای برقراری رابطه با جنس مخالف با محدودیت‌هایی روبه‌رویند و احساس ناامنی می‌کنند، فضای مجازی برای بروز آزادی‌های دختران در این زمینه فراهم می‌آورد.

اما آن‌ها در عوض آزادی‌ای که به دست می‌آورند، امنیت، اعتماد، تعهد و پایداری در تماس‌ها و روابط را از دست می‌دهند، همان‌گونه که باومن نیز اشاره کرده است در تماس‌ها و روابط اینترنتی کاربران از یک طرف به فکر ایجاد ارتباط و رابطه دوستی با دیگران هستند، ولی در عمل بیش از هر چیز دیگری در پی یافتن راه‌هایی برای پیشگیری از تحکیم و تثبیت روابط خود هستند، مشخص نیست که افراد به فکر محکم کردن روابط خود هستند یا رها کردن آن‌ها. در فضای مجازی نیز آن‌طوری که دانشجویان اظهار داشته‌اند به خاطر ویژگی‌هایی چون دسترسی آسان و بدون دردسر، گمنامی و ناشناس ماندن و علاوه بر این‌ها آزادی‌ای که در فضای مجازی وجود دارد جوانان گرایش شدیدی به دوستی‌های اینترنتی دارند ولی اغلب این دوستی‌ها به راحتی و خیلی سریع به پایان می‌رسد، چون معتقدند که در این گونه روابط و دوستی‌ها نه اعتمادی وجود دارد و نه تعهدی نسبت به هم دارند و صرفاً جنبه سرگرمی و وقت‌گذرانی برایشان دارد و شاید در بسیاری مواقع همین عدم تعهد و اعتماد نیز باعث گرایش به روابط اینترنتی می‌شود، ولی در کل می‌توان نگاه

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۴۳

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

مثبتی به این پدیده داشت و روابط اینترنتی را نیز یک راه برای آشنایی دختران و پسران با یکدیگر در نظر گرفت.

از آنجایی که جامعه ایران در حال گذار به سمت جهانی شدن است، آشنایی دختر و پسر در فضای واقعی برای ازدواج هنوز جا نیفتاده و بیشتر این روابط مخفیانه و دور از چشم خانواده‌ها شکل می‌گیرند و بعد از مدتی با پی بردن خانواده‌ها به این گونه روابط ممکن است مشکلاتی بر سر راه جوانان به وجود آید. با پیدایش روابط و دوستی‌های اینترنتی جوانان به سمت این نوع دوستی‌ها کشیده شده‌اند و به راحتی می‌توانند با جنس مخالف ساعت‌ها صحبت کنند و در مواردی هم این دوستی‌ها به دنیای واقعی کشیده می‌شود و دختر و پسر قرار ملاقات با یکدیگر می‌گذارند و حتی در برخی موارد تصمیم به ازدواج می‌گیرند، آن‌چه که باعث شده که کاربران اینترنتی به سوی این تماس‌های شبکه‌ای جذب شوند همین آزادی و ویژگی‌های تماس‌ها (دسترسی آسان، گمنامی و...) است و در عین حال همین ویژگی‌ها به نوبه خود زایل‌کننده اعتماد، تعهد امنیت و پایداری رابطه‌ها در این فضا شده‌اند. این وضعیت پارادوکسیکال، استرس و فشار فراوانی را بر روی جوانانی که به دنبال یافتن شریکی برای زندگی خود حتی در فضای مجازی هستند، وارد می‌سازد و شاید یکی از دلایل افزایش سن ازدواج در دوران اخیر را بتوان در همین استرس‌ها و فشارهای ناشی از این وضعیت پارادوکسیکال جستجو کرد.

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۴۴

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

منابع

- از کیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران. تهران: نشر نی.
- اصغری، مریم (۱۳۸۶). اینترنت و زندگی روزمره و تعاملات اجتماعی. فرهنگ و دانش، ۱ (۱)، ۳۵-۴۸.
- باستانی، سوسن و آخوندیان، زهره (۱۳۸۸). همسریابی اینترنتی. انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۵ (۱۷)، ۲۹-۵۲.
- باومن، زیگمونت (۱۳۸۴). عشق سیال: در باب ناپایداری پیوندهای انسانی. (مترجم: عرفان ثابتی). تهران: ققنوس.
- بی، ارل (۱۳۹۰). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (جلد دوم). (مترجم: رضا فاضل). تهران: سمت.
- برات دستجردی، نگین و عرفان، آرزو (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر در گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان (با رویکرد آسیب‌شناسانه به ازدواج اینترنتی). مطالعات میان‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۲ (۲)، ۶۵-۸۲.
- خواجه‌نوری، بیژن و دل‌آور، مریم‌السادت (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر دوستی دختر و پسر در بین جوانان شهر شیراز با تأکید بر فرآیند جهانی شدن. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۳ (۲)، ۴۱-۶۴.
- دل‌آور، مریم‌السادت و احمدی، حبیب (۱۳۹۱). رابطه استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی بر میزان ارتباط با جنس مخالف. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۹ (۲)، ۱-۲۴.
- دهقان، علیرضا و نیک‌بخش، مرصده (۱۳۸۵). مطالعه شیوه رفتار افراد در محیط مجازی: شکل‌گیری روابط صمیمانه در اتاق‌های گپ‌زنی اینترنت. انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۲ (۶)، ۱-۲۹.
- ذکایی، محمد سعید و خطیبی، فاخره (۱۳۸۴). رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی. علوم اجتماعی، ۳۳، ۱۵۴-۱۱۱.
- ریبعی، علی و شاه‌قاسمی، احسان (۱۳۸۸). آسیب‌شناسی فردی و اجتماعی روابط مجازی در ایران: رویکرد کیفی. رفاه اجتماعی، ۳۴، ۳۲-۹.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۴). کندوکاوها و پنداشته‌ها: مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر (چاپ دوم). (مترجم: محسن ثلاثی). تهران: انتشارات علمی.
- عبداللهیان، حمید؛ زاهدی، محمد جواد و شیخ‌انصاری، مهین (۱۳۹۲). ارزیابی ساختار، کنش‌های متقابل، گمنامی و بازنمایی خود در چهار شبکه اجتماعی مجازی. رسانه و فرهنگ، ۳ (۲)، ۱۰۳-۱۲۸.
- فلیک، اووه (۱۳۸۸). درآمدی بر تحقیق کیفی. (مترجم: هادی جلیلی). تهران: نشر نی.

فصلنامه علمی-پژوهشی

۱۴۵

تماس‌های شبکه‌ای
و تجربه ...

کنعانی، محمدامین، محمدزاده، حمیده و محمدزاده، فاطمه (۱۳۹۳). بررسی رابطه استفاده از اینترنت با نگرش به دوستی اینترنتی با جنس مخالف (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه گیلان). *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۷ (۴)، ۸۴-۶۳.

گیدنز، آنتونی (۱۳۹۰). *پیامدهای مدرنیت (چاپ ششم)*. (مترجم: محسن ثلاثی). تهران: نشر مرکز. منتظر قائم، مهدی و شاه قاسمی، احسان (۱۳۸۷). اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان. *جامعه‌شناسی ایران*، ۹ (۳ و ۴)، ۱۴۲-۱۲۰.

میرزایی، خلیل و برغم‌دی، هادی (۱۳۸۹). رابطه با جنس مخالف و عوامل مرتبط با آن. *رفاه اجتماعی*، ۳۴، ۱۵۸-۱۳۱.

نجفی، نرگس (۱۳۸۳). *تخمین تابع تقاضای اینترنت خانوارها در شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اقتصادی، دانشگاه تربیت مدرس.

والاس، پاتریشیا (۱۳۸۲). روان‌شناسی اینترنت. (مترجمان: بهنام اوحدی، فضل‌الله قنادی، حمیرا صفوی حمامی). تهران: انتشارات نقش خورشید.

Bauman, Z. (1988). *Freedom*. Philadelphia: Open University Press.

Bauman, Z. (1997). *Postmodernity and its discontents*. New York: New York University Press.

Bauman, Z. (1999). *In search of politics*. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2002). *Society under siege*. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2003). *Liquid love*. Polity Press in association with Blackwell Publishing Limited, Oxford.

Bauman, Z. (2004). *Wasted lives: Modernity and its outcasts*. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2005). *Liquid life*. Cambridge, Polity Press.

Beilharz, P. (ed.) (2001). *The Bauman reader*. Oxford: Blackwell.

Binkley, S. (2008). Liquid consumption anti-consumerism and the fetishized de-fetishization of commodities. *Cultural Studies*, 22. (5), 519-530.

Cesar, G., & Torres, J. (2011). Of virtual friendships, romantic relationships and safety: A survey on how college students of MSU-IIT think. *The first international conference on interdisciplinary research and development*, Thailand, Wednesday 1 June 2011.

Fearn, N. (2006). *Zygmunt Bauman, New statesman*. 4775, 30.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love, and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.

Henry-Waring, M. (2006). Intimate encounters with the other: Negotiating racialised, ethnic and cultural identities within intimate spaces, *TASA*

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۴۶

دوره نهم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۵

Conference, University of Western Australia & Murdoch University, 4-7 December 2006, ISBN-13: 978-1-74052-139-0 ISBN-10: 1-74052-139-0.

Henry-Waring, M., & Barraket, J. (2008). Dating and intimacy in the 21st century: The use of online dating sites in Australia. *International Journal of Emerging Technologies and Society*, 6 (1): 14-33.

Internet World Stats (2015). [http://www. Internetworldstats.com/](http://www.Internetworldstats.com/) 2015/5/12.

Kimberly M. (2007). The positive and negative implications of anonymity in internet social interactions. *Computers in Human Behavior*, 23 (6), 3038-3065.

Poder, P. (2008). *Bauman on freedom: Consumer freedom as the integration mechanism of liquid society*. Aldershot: Ashgate.

Reid, S., & Mash. B. (2014). African primary care research: Qualitative interviewing in primary care. *African Journal of Primary Health Care & Family Medicine*, 6 (1), 1-6

Rosenfeld, M., & Thomas, R. (2012). Searching for a mate: The rise of the internet as a social intermediary. *American Sociological Review*, 77 (4), 523-547.

Shahghasemi, E., Masoumi, H., Akhavan, M., & Tafazzoli, B. (2015). Liquid love in Iran: A mixed method approach. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6 (1), 138-144.

Turkle, Sh. (1996). *Life on the screen: Identity in the age of internet*. New York: Simon and Schuster.

Twohing, P., & Putnam, E. (2002). Group interviews in primary care research: Advancing the state of the art or ritualized research. *Family Practice*, 19 (3), 278-284.

Whitty, M. (2008). Liberating or debiting? An examination of romantic relationship, sexual relationship and friendship on the net. *Computers in Human Behavior*, 24, 1837-1850.

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۴۷

تماس های شبکه ای
و تجربه ...